

Apèndix

El pròleg llatí del *Liber Creaturarum* també ha estat objecte d'edició en les publicacions següents:

74.- "Beati Raymundi Lulli Doctoris Illuminati *Opera Omnia*", vol. I, Moguntiae 1721, [Testimonia virorum insignium... Prima classis], pp. 42-43, en edició fragmentària.

75.- J. LABOUDERIE, *Le Christianisme de Montaigne, ou Pensées de ce grand homme sur la Religion...*, París, Demonville 1819, pp. 154-163.

76.- ID., *ibid.*, dins M. L. MIGNE, *Démonstrations Evangéliques*, t. II, Petit-Montrouge 1843, cols. 521-524, on es reproduïx l'edició de Lió, Jacques Myt 1526.

Jaume de PUIG I OLIVER

UN PERSONATGE DE LA CONTRARREFORMA:
L'ABAT PERE DOMÈNECH

En un altre lloc¹ vàrem presentar brevíssimament Pere Domènech, abat comendatari de Vilabertran i donador de la biblioteca que va posseir aquella abadia empordanesa. Potser ara és el moment d'ampliar la succinta biografia que allí donàvem d'aquest personatge i d'emmarcar-lo en l'ambient cultural, i assenyaladament religiós, de la seva època. Ens hi ha esperonat sobretot la publicació d'alguns estudis que han permès de comprendre mi-

1. Cfr Jaume de PUIG I OLIVER i Mª Josefa ARNALL, *Una biblioteca del Renaixement. L'inventari de la biblioteca de Vilabertran de l'any 1587*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», I (1982), 217-259.

llor els mecanismes que van precipitar la desfeta de les canòniques augustianes i la implantació dels col·legis de jesuïtes a Catalunya.² Situada en aquest context, la figura de l'obscur abat empordanès pren el relleu que acompanya tota vida humana i que ben sovint només es revela en tota la seva intensitat quan és interpel·lada des del tribunal de la història.

De Pere Domènech hi ha notícies prou detallades. Jaume Villanueva i Francesc Monsalvatge afirmen que fou abat de Vilabertran des del 1545 al 1560. Villanueva el fa natural de Gratallops (Priorat) i diu que va ésser procurador del rei a Roma i, després, cinc anys a Portugal,³ sense citar les seves fonts. Als "Monumenta Historica Societatis Iesu" hi ha un gran nombre de notícies i documents sobre Pere Domènech, que van des de 1540 fins a 1557, dels quals haurem de parlar amb brevetat. Les nostres recerques al ms. 729, III de la Biblioteca de Catalunya⁴ han fornint algunes notícies complementàries, fins ara inèdites.

Primerament hem trobat una notícia del 4 de juliol de 1530, la qual, si compremem bé el seu tenor, informa que Pere Domènech, clergue tarragoní, es presentà a una canongia vacant de Vilabertran, per a la qual fou elegit finalment, per nou vots, Joan Alexandre de Rocabertí. Però un canonge, Quirze Frugell, expressà que havia votat a favor de Pere Domènech, seguint el criteri del difunt abat Berenguer de Cervelló, i del seu procurador, Joan Bonaventura de Gualbes:⁵

2. Són principalment els d'Antoni BORRÀS I FELIU, *Orígens del Col·legi de Sant Martí de la Companyia de Jesús, a Girona (1551-1589) segons la documentació de l'arxiu general de l'ordre a Roma*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXIX (1987) 179-193; *L'acte de presa de possessió del monestir de Sant Pere de Casserres pel Rector del Col·legi de Betlem de Barcelona el 28 d'octubre de 1573*, dins «XXXIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Granollers 17-18 d'octubre de 1987», vol. I. Granollers, Museu de Granollers - Centre d'Estudis de l'Associació Cultural 1988, 123-133; *El Cardenal Gaspar Cervantes, fundador de la Casa Noviciat de la Companyia de Jesús de Tarragona (1574-1575)*, dins «Anuari 1987 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya», Tarragona, Diputació Provincial 1988, 11-41; *Afers, aspectes, materials i econòmics, del Col·legi de Sant Bernat de Cervera (segles XVII i XVIII)*, dins «Església i societat a la Catalunya del segle XVIII. II Jornades d'Estudis d'Història, 20 i 30 setembre - 1 d'octubre de 1948», vol. II Comunicacions, U.N.E.D. Centre Associat, Cervera 1990, 35-55; *Antoni Agustín, arquebisbe de Tarragona (1577-1586), i la Casa Noviciat de la Companyia de Jesús de la mateixa ciutat*, dins «Jornades d'Història Antoni Agustín i el seu temps (1517-1586)», Hemeroteca Caixa de Tarragona PPU, Barcelona 1990, 107-126.

3. Jaume VILLANUEVA, *Viage literario a las Iglesias de España*, Madrid XV, 35.

4. Cf. *Els manuscrits del "Sacrae Cathaloniae Antiquitatis Monumenta" del P. Jaume Pasqual*, dins "Butlletí de la Biblioteca de Catalunya", V (1920) 198-207.

5. Joan Bonaventura de Gualbes és un personatge íntimament relacionat amb Pere Domènech, procurador seu en afers econòmics; cf. «Monumenta Historica Societatis Iesu»,

«A 4 juliol de 1530. Lo monastir de Vilabertran elegí en canonge de dit monastir, per lo que vacaba per mort del venerable Andreu Noviercas quondam canonge presbiteral de dit monastir, al noble don Joan Alexandre de Rocabertí; y nota que dit senyor tingué 9 vots, y lo venerable Pere Domènech, ‚clericum (sic) Tarraconensis diocesis' (ací manca el número de vots que obtingué Pere Domènech). Més nota que lo venerable canonge Quirch Frugell, quant votà per dit Domènech, diu: «eo quia nobilis dominus dominus Berengarius de Cervelló est abbas huius monasterii et habet bullas abbatie dicti monasterii, et eo quia magnificus dominus Joannes Bonaventura de Gualbis, curator dicti nobilis domini Berengarii de Cervelló⁶ abbatis, et sibi nominavit dictum venerabilem Petrum Domènech, quia de eius intentione et voluntate dictus dominus Joannes Bonaventura certioravit dictum venerabilem conventum cum suis literis missivis, et quia eius conscientia eum accusat». Este Pedro Domènech fue después abad ‚lapidem quem reprovaverunt', etc.; y luego dit Rocabertí prengué posesió ‚per procuratorem', que fou el venerable Rafael Pagès, canonge i sagristà del monestir del Roure, a lo que apar que el dit Rocabertí debia rescidir (sic) son canonicat, que permutà».⁷

És a dir, ens trobem davant l'intent frustrat per part de Pere Domènech d'obtenir una canongia a Vilabertran, amb un cert tripijoc d'influències contraposades.

Una notícia de font diferent, del 26 de febrer de 1538, assabenta que Pere Domènech residia i actuava aleshores a la Cúria Romana.⁸ Una carta del jesuïta portuguès P. Mascarenhas a st. Ignasi de Loiola, escrita des de Bolònia el 31 de Març de 1540, a propòsit d'unes diligències curials a favor d'uns jesuïtes que havien d'anar a l'Índia, ho confirma.⁹ Un altre document, de 1541, diu que Pere Domènech renunciava a la Rectoria de Vilabertran. Si hi renunciava és que la posseïa, però per ara no hem trobat cap

Epistolae Mixtae II, Madrid 1899, 424, 514; *Monumenta Ignatiana* V, Madrid 1907, 34; VI, Madrid 1908, 469-470, 471, 477; VII, Madrid 1908, 19; VIII, Madrid 1909, 549; IX, Madrid 1910, 199, 205. St. Ignasi també el tractà en relació amb Pere Domènech: *Monumenta Ignatiana*, Series I, III, Madrid s. d., 358, 523; IV, Madrid 1906, 24, 402; VIII, 581-582.

6. Mort el 1520, descendia de la branca sarda dels Cervelló de Samatzai i de Sèdilo; cf. «Gran Enciclopèdia Catalana», 5, 32-33.

7. BC ms. 729, III, f. 261v. Prové d'un «Manual de 1529 a 35. Notari lo Canonge Jaume Juglar, notari ‚Appostolica...', substituït de Pere Figueras, Notari de Vilabertran».

8. Cf. Manuel MILLAN BOIX, *El fondo ‚Instrumenta Miscellanea' del Archivo Vaticano. Documentos referentes a España (853-1782)*, dins «Anthologica Annua», XV (1967), 820, doc. 753, no publicat, en la regesta del qual l'autor afirma que Pere Domènech, clergue tarragoní, residia a la Cúria Romana el 26 de febrer de 1538 i és nomenat procurador pel capítol de la Seu d'Urgell en l'afer de la incorporació a la mensa capitular de les esglésies de Santa Maria d'Organyà, La Bastida, Tort i la notaria de Sant Ot. Cf. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae* V, 596-597 (any 1556), on es constata que Pere Domènech recordava aquest fet i el tornava a remoure en un context ben diferent.

9. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Xaveriana*, II, Madrid 1912, 135.

referència que indiqui des de quan. A més, la notícia afegeix que en aquell moment Pere Domènec era cubiculari pontifici:

«A 5 setembre de 1541. Ferdinandus de Rupebertino, clericus degens Villebertrandi, cui de rectoria curata monasterii B[eate] M[ariae] de Villabertrando per resignationem venerabilis viri domini Petri Domènec, clerici Tarraconensis dioecesis, sanctissimi domini nostri Papae cubicularius, fuit in Curia Romana auctoritate apostolica provisum, prout constat literis apostolicis datis Romae apud s. Petrum Kalendis aprilis" ... (així en el ms.) demanà al vicari de Vilabertran li possés en posesió y ho féu amb la circumstància que reservà ,quod quam citius possit' se presente a l'ordinari ,ratione curae'.»¹⁰

El càrrec de cubiculari pontifici era alguna cosa. Sota l'autoritat del cardenal camarleng, els cubicularis formaven un col·legi administratiu i fins contenciós, al qual estaven confiades les tasques de direcció de la casa i secretaria del papa. Pere Domènec, doncs, tenia una posició sòlida a la Roma de Pau III (1534-1549).

A partir de 1542 Pere Domènec estava en relació personal amb st. Ignasi de Loiola. Aprofitant un viatge de Domènec a Portugal, el fundador dels jesuïtes el fa portador d'una carta al P. Simon Rodríguez, amb una memòria adjunta; en la carta diu que Pere Domènec li és «mucho afectado en el Señor nuestro» i que els jesuïtes portuguesos li poden «comunicar todo vuestro ánimo, assí como haríades a mi propia persona».¹¹

Una altra notícia és que el 5 de maig de 1544 el Papa fa portar a la casa romana de Pere Domènec la butlla amb la qual el nomena abat comendatari de Vilabertran, prèvia presentació del rei Carles I. En el report dels fets que Antoni Massip, procurador de Pere Domènec, fa a la comunitat de Vilabertran, cal subratllar dues coses: en primer lloc, el rei vol afavorir Pere Domènec amb prebendes. Segonament, el papa vol que el nou abat apliqui una part de les riqueses de l'abadia a restaurar-ne la fàbrica, els ornaments i el ,fulcimentum', així com a l'almonia:

«A 15 desembre de 1544. «Constitutus personaliter honorabilis dominus Antonius Massip presbiter, in ecclesia Barcin. beneficiatus, procurator una cum aliis a reverendo do-

10. BC ms. 729, III,, f. 266v. La notícia prové d'un «Manual de 1538 a 1546. Notari lo canonge Jaume Jutglar, substituït de Pere Figueras, Notari de Vilabertran».

11. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monum. Ignat.*, Series I, I, 230.

mino Petro Domènech cubiculario apostolico, abbate seu perpetuo comendatario dicti monasterii B[eatae] M[ariae] de Villabertrando, prout constat instrumento acto Romae et in edibus habitationis dicti domini Petri Domènech die 5 maii anno predicto clauso per Vascum de Ulloa, archivii Romanae Curiae scriptorem, en y ante el mon. de Vila-bertran' capitulariter congregat' exposuit: quod cum Sanctissimus in Christo pater et dominus noster dominus Paulus, divina providentia papa III, per eius rescriptum sive bullam apostolicam dicto monasterio B[eatae] M[ariae] de Villabertrando quod de regio iure patronatus Sacrae Cesareae Catholicae et Regiae Maiestatis ex privilegio apostolico, cui non est hactenus in aliquo derogatum, fore dignoscitur, et quod quondam nobilis Berengarius de Cervelló, clericus, ex concessione apostolica in comendam dum viveret obtinebat, comenda huiusmodi per obitum eiusdem nobilis Berengarii, qui extra Romanam Curiam diem clausit extremum, cesante, adhuc ex quo die eidem nobili Berengario comendatum fuit vacabat, modo vacante verum et ultimum dicti monasterii vacationis modum pro expresso habens, ac tam eidem monasterio de Gubernatore utili et idoneo, per quem circumspecte regi ac salubriter dirigi valeat, quam eidem Petro Domènech, etiam de numero Cubiculariorum praefati Sanctissimi domini nostri papae participantium, in praebiteratus ordine constituto, quem praefatae Sanctitati praesentavit ut comodius idem dominus Petrus Domènech sustentari valeat, dictum monasterium praedictum sic vacans dicto domino Petro Domènech per ipsum quoad vixerit etiam una cum omnibus et singulis aliis monasteriis et beneficiis ecclesiasticis cum cura et sine cura, saecularibus et quorumvis ordinum regularibus, quae etiam ex quibusvis concessionibus et dispensationibus apostolicis in titulum et comendam ac alias idem dominus Petrus Domènech obtinet et in posterum obtinebit ac pensionibus annuis quas percipit et percipiet in futurum, tenendum, regendum et gubernandum, de fratrum eiusdem sanctissimi domini papae consilio, autoritate apostolica comendamus curam, regimen et administrationem ipsius monasterii eidem dicto Petro Domènech, in spiritualibus et temporalibus plenarie comitendo. Voluit tamen praefatus Sanctissimus dominus noster papa quod propter huiusmodi apostolicam comendam divinus cultus et solitus canonicorum et ministrorum numerus in dicto monasterio B[eatae] M[ariae] nullatenus minuatur, sed illius ac conventus idem dominus Petrus Domènech, comendator praefatus, oneribus huiusmodi debite suportatis, nec non quarta si abbatialis separata et seorsim a conventuali, si vero comunis inivi mensa fuerit tertia parte omnium fructuum, reddituum etc. dicti monasterii B[eatae] M[ariae] in restauracionem illius fabricae seu ornamentorum vel fulcimentum aut pauperum alimoniam, prout maior exegerit et suaserit necessitas, omnibus aliis deductis oneribus annis singulis impartita, de residuis, fructibus et proventibus monasterii B[eatae] M[ariae] huiusmodi disponere libere et licite valeat, sicuti ipsius monasterii abbates qui pro tempore fuerunt de illis disponere et ordinare potuerunt seu etiam debuerunt, alienacione tamen quorumcumque bonorum immobilium penitus interdicta, prout in dicta bulla seu rescripto apostolico dato Romae apud Sanctum Petrum anno 1544 sexto nonas maii latius continetur. Nec non idem procurator exposuit quod cum praelibatus Sanctissimus dominus noster papa per aliam suam bullam apostolicam dicto conventui dicti monasterii per apostolica scripta mandaverit quatenus eundem dominum Petrum Domènech comendatarium grato admitentes honore et exhibentes sibi obedientiam et reverentiam debitas et devotas eius salubria monita et mandata suscipiant humiliter et efficaciter adimpleantur, prout in dicta bulla data ut supra latius continetur. Insuper procurator memoratus dixit et exposuit quod cum Illustrissimus dominus domi-

12. Per al virrei Juan Fernández Manrique de Lara, cf. Joan REGLA, *Els Virreis de Catalunya*, Barcelona 1980, 78-79.

nus Joannes Ferdinandus Manrique, marquo de Aguilar comesque de Castanyeda,¹² praefatae Sacrae Caesareae Catholicae et Regiae Maiestatis consiliarius locumtenens et capitaneus generalis in Principatu Cathaloniae et comitatibus Rosilionis et Ceritaniae, nobilibus magnificisque consiliariis et signanter vicario Gerundae ceterisque universis ad quos spectet cum eius patentibus papireis literis per magnificum dominum Joannem Bonaventuram de Gualbis, domicellum Barcinone populatum, procuratorem dicti reverendi domini Petri Domènech, praestito sacramento et homagio ore et manibus comendato in posse Reverendissimi in Christo Patris et Regii Consilarii ac Cancellarii don Joannis de Cardona, electi Barcinone, nomine suae Maiestatis illud recipientis iuxta formam, mandans, que se le dé posesión de la abadía i jurisdicciones'. Datum Barcinone, 10 desembre de dit any 1544. Y luego prengué posesió de dita abadía' in forma solita. 'Y los canonges prestaren la obediència y los particulars de Vilabertran sagrament i homenatge'.¹³

Però fins al 10 d'octubre de l'any següent Pere Domènech no arribà de Roma a Vilabertran:

«A 10 octubre de 1545. «Constitutus personaliter reverendus vir dominus Petrus Domènech abbas seu perpetuus comendatarius monasterii B[eatae] M[ariae] Villebertrandi, ante januam dicti monasterii» prestà el jurament de guardar los estatuts, ordinations y privilegis de dit Monastir. Després prengué posesió del altar major i cor».¹⁴

L'endemà la gent de Vilabertran presten homenatge a l'abat, i els de Dalfià, el dia 18.¹⁵ Immediatament el comú de Vilabertran promet a Pere Domènech seixanta lliures barcelonines per un vell dret:

«La Universitat de Vilabertran prometé al sr. abat Pere Domènech 60 Ll. barc. per dret de mula (vide a 1 Maig de 1546 una libransa que dit abat fa al canonge Bruguera de 30 Ll. encarregant-li cobrar-las a dita universitat)».¹⁶

Hem trobat petites mostres de l'activitat de Pere Domènech com abat de Vilabertran durant els anys 1547 i 1548. Reproduïrem només la notícia d'una legitimació que fa en virtut de poders que tenia concedits del papa Pau III:

13. BC ms. 729, III, f. 259v-260r. Prové del «Manual de 1528, 29, 44 y 45».

14. *Ibid.*, f. 266v. «Manual de 1538 usque 46. Notari lo Canonge Jaume Jutglar substitut de Pere Figueras. Notari de Vilabertran».

15. *Ibid.*, f. 267r.

16. *Ibid.*

«A 28 maig de 1548. "Nos Petrus Domènech abbas etc., vigore cuiusdam facultatis, nobis per Sanctissimum dominum nostrum Paulum papam III concessae, legitimandi spurios et alios, legitimamus te, Petrum Saggaleras, villae Petraelatae, filium cuiusdam clerici et conjugatae».¹⁷

El setembre de 1546 sojorna a Barcelona,¹⁸ però a principis de 1548 torna a ésser a Portugal, des d'on escriu a st. Ignasi i li comunica que va passar onze dies a Gandia (cal recordar que aquell any Francesc de Borja, besnét d'Alexandre VI i duc de Gandia, entrà a la Companyia, causant una gran sensació en l'opinió pública); allí va determinar d'apartar-se de les ocupacions temporals i lliurar-se a les eternes.¹⁹ Li diu també que el rei Joan III de Portugal el crida a Lisboa a fundar col·legis per a infants pobres i desemparats.²⁰ La relació de Pere Domènech amb la cort portuguesa s'explica perquè sabem que a Roma treballava o havia treballat com a secretari de l'ambaixador de Portugal.²¹ Durant l'exercici d'un tal càrrec fou convidat a promoure l'obra dels orfanats segons el costum romà.²² Aquesta darrera indicació potser significa que en els seus anys de vida romana Pere Domènech havia practicat d'alguna manera l'apostolat a favor dels orfes. Tot fa pensar, però, que el nostre abat tenia un passat recent de clergue força mundà, acaparador de beneficis i home de negocis, puix st. Ignasi li diu en una lletra que està content «de las mociones santas, con que ha querido probar eficazmente su ánima, rompiendo los vínculos con que su amor detenían en la tierra las cosas temporales, para que con libertad se eleue y emplee enteramente en las eternas».²³ L'any 1548 podria ser el període que Pere Domènech es torna molt sensible als aires de la reforma catòlica, a través del seu contacte amb els jesuïtes. El 31 d'octubre d'aquest any, a Gandia, segurament de retorn de Portugal i en contacte íntim amb Francesc de Borja, emet promesa solemne i secreta d'entrar a la Companyia tan bon punt hagi pogut resoldre alguns afers de caràcter econòmic que tenia pendants.²⁴ De fet, ja feia alguns mesos que Pere Domènech es considerava jesuïta.²⁵

17. *Ibid.*, f. 268v. Prové del «Manual de 1547 a 54. Notari Jaume Jutglar, Canonge y Piater de Vilabertran, Notari Appostolica et autoritate Abbatis de Villebertrando, substitut de Francesch Joher. Notari de Vilabertran».

18. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, Series I^a, I, 418.

19. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, I, Madrid 1898, 462.

20. *Ibid.*, 465.

21. *Ibid.*, nota 2.

22. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Polanci Chronicon* I, Madrid 1894, 447.

23. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, Series I^a, II, 296-297.

24. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae* I, 462, nota 1.

25. *Ibid.*, 462-463.

L'actitud dels membres de la Companyia envers el nostre personatge és clara i constant: els interessa captar-lo i obtenir que apliqui les seves rendes i les de l'abadia que regenta, millor mitjançant permuta de beneficis, a la construcció i sosteniment del col·legi de la Companyia a Barcelona, on hi havia dificultats i una certa fredor inicial davant el nou orde.²⁶ Pere Domènec s'hi avé, però topirà amb dos greus inconvenients: les seves activitats a Portugal, que no s'acaben mai, l'entretenen massa lluny de Barcelona; a més, de sobte es troba immers en dificultats i en un escàndol de naturalesa econòmica.

El 22 de setembre de 1548 l'abat de Vilabertran renunciava a una canongia barcelonina i a la rectoria d'Ulldemolins a favor del seu nebot Mateu Domènec; al mateix temps renunciava a les esglésies parroquials de Sant Martí de Prades i Sant Jaume de Vilabella a favor d'un altre nebot seu, Joan Domènec:

«A 22 setembre del 1548, «reverendus vir dominus Petrus Domènec, abbas sive perpetuus comendatarius monasterii B[eatae] M[ariae] loci de Villabertrando, Gerundensis dioc., obtinens canonicatum et praebendam ecclesiae Barcinonensis nec non parroquiales ecclesias Sancti Jacobi de Vilabella, eiusdem Tarrac. diocesis», firmà procura al venerable Sebastià Martra, clergue ,Tarrac. diocesis' per resignar el dit canonicat i rectoria de Ulldemolins «in favorem Mathei Domènec, clerici eiusdem Tarracon. dioc., dicti reverendi domini constituentis ex fratre germano nepotis» y las altres parroquials a favor de Joan Domènec, nebot també ut supra».²⁷

Sobre la resignació d'aquests benefets, deia l'abat dos anys més tard: «En quanto a las parrochiales, assí como yo demasiadamente trabajé en hauerlas, assí agora tengo trabajo en dexarlas. Quando yo partí de Barcelona, deixé procuración al señor Gualbes para resignarlas, y en Tarragona quise hazer otra de consentimiento de mi hermano, y en Gandía hize otras, y después de acá tengo enbiadas duas, y parece que el Señor no era seruido de

26. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, Series I^a, II, 297-299, 416; *Epistolae Mixtae* II, 53-54, 160, 198, 245-246, 284, 291, 323, 514; *Sancti Francisci Borgiae Epistolae* II, Madrid 1903, 569; III, Madrid 1908, 38; *Epistolae P. Hieronymi Nadal* I, Madrid 1898, 151, 161; *Epistolae Mixtae* III, Madrid 1900, 388, etc. Pel que fa a l'estratègia dels jesuïtes sobre la incorporació de la propietat i rendes dels beneficis eclesiàstics a llurs propis col·legis i la dificultat que això comportava, cf. Antoni BORRÀS I FELIU, *L'acte de presa de possessió...* (citad en la nota 2), 126.

27. BC ms 729, III, f. 267v. Prové del «Manual de 1545 a 53. Notari Francesch Joher».

la manera que yo queria, sino de otra... Verdad es que las duas parrochiales de Ulldemolins i Vilabella mescriuen de Barcelona que hazían procuras para passarlas en duas personas muy honradas y virtuosas, y holgara yo mucho que para tirar murmuraciones y scándalos de parientes y amigos, se passasse en aquellas personas».²⁸

De Sebastià Martre es queixava Domènech amb paraules gruixudes en una carta al P. Polanco, escrita des d'Almerín el 18 de febrer de 1551: «Yo escriuo al P. Mtre. Simón, que por amor de Dios mande llamar á esse Sebastián Martre i que cierre con él este negro cambio, que éll dize desse Blanes, y que Cruz lo pagüe i me lo tire delante, que esse me ha destruido del todo, y no tengo mayor enemigo en cosa de interesse: que nunca scriuió verdad que no viniesse acompañada de mil mentiras».²⁹ Més endavant, el 16 de març de 1554, Polanco escrivia a Domènech: «Sobre Mtro. Sebastián Martre pienso hauer scrito a V. md. otra vez. Parézeme que se casó; y por la legitimación de los hijos que tenía y por salir de peccado parece no haya hecho mal, ya que para más perfectción no estatua despuerto. Anda pobre y, a lo que parece, no poco. Este otro día me dezía que tenía la mujer enferma, y creo dos otras personas de su familiola; y que, aunque él ganase con su pluma, que no podía supplir, etc.; y no es difícil de creer, según uan las cosas en Roma. No puedo sino encomendarle a V. md., como pariente, aunque no le haya seydo tan obediente y tan buen seruidor como deuí».³⁰

A partir, doncs, de 1548, els afers de Pere Domènech entren en una etapa dolenta. El 14 de novembre de 1549 el català P. Joan Queralt escrivia a Polanco des de Barcelona: «Del señor abad Domènech asta oy no tenemos nuevas que aya partido de Portugal. Sus cosas por acá van harto de mala manera por la ausentia de su merced. Domingo passado, á 10 deste, le publicaron por dos partes por descomulgado, con carteles de ahí de Roma, por ciertas obligaciones que tiene».³¹ Al cap de tres setmanes precisa: «El abad Domènech también creemos vendrá presto, porque acá le han publicado vnas descomuniones imbiadas de ahí de Roma, por ciertos negocios que se hauía obligado por vno que está en la corte del emperador, y no hauiendo el otro acodido, ni se spera acodirá, serále forçado al abad venga acá para dar razón, para salir de las descomuniones».³² L'onze de novembre, st. Ignasi ja estava assabentat de l'afer i n'informava a Portugal el P. Simon Rodríguez.³³

28. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, II, 424-425.

29. *Ibid.*, 513.

30. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, VI, Madrid, 478.

31. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, II, 323.

32. *Ibid.*, 335.

33. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, Series Iª, II, 594.

En el moment que Pere Domènech es troba amenaçat d'excomunió, de Catalunya li envien un missatger «porque hay gran necesidad de él en su abadía».³⁴ A partir d'ara es produeix una situació confusa: els jesuïtes volen que Pere Domènech vagi aviat a Barcelona i que arregli l'estat de la seva comptabilitat, però ell no es mou de Portugal. Havia emprès l'obra dels orfanats, on aplicava el mètode educatiu jesuític, perquè esperava poder donar molts dels seus pupils a la Companyia.³⁵ Més encara, alguns d'ells eren enviats a les missions asiàtiques i americanes, amb membres de l'orde, perquè fessin apostolat entre els nens pagans.³⁶ L'activitat de Pere Domènech a Portugal es multiplica: funda col·legis a Lisboa i Coimbra, escriu i edita dos opuscles, avui pràcticament inacessibles,³⁷ té contactes estrets amb els jesuïtes portuguesos i, sobretot, espera cobrar la paga que li deu el rei.³⁸ Mentrestant els seus creditors exigeixen diners, i són diversos. Això origina una correspondència tofuda, a través de la qual es pot anar seguint l'evolució dels problemes econòmics de l'abat. A Roma, els jesuïtes, amb st. Ignasi al davant, tapen forats com poden. Pere Domènech envia diners i instruccions, però amb parsimònia, perquè no pot donar l'abast. Francesc Jafer, Antoni Brunet, Sebastià Bret (canonge gironí, que més avall retrobarem), Jaume Amigó, Domènech Vaguer (cursor del papa, que també tornarem a trobar), Andrea di Mercato, un Ubertino, un Reboster, el mercader Pietro Vincentio, Joan Merlan, barber de Pau III, Antonio Cardello, els hereus de Giacomo Buonacosso, Giacomo Ferrara, que el va excomunicar, Girolamo del Testa i un tal Sargarón (també escrit Sagarón i Salgalón) són els noms que apareixen en les cartes de st. Ignasi, de Polanco i de Pere Domènech a propòsit dels seus deutes, de 1549 a 1555.³⁹ No ens podem entretenir en la descripció concreta de les incidències de les permutes, redencions, muntant dels interessos i altres conceptes que són exigits pels seus nombrosos creditors al nostre abat, ni tampoc en el detall dels pagaments que es van fent per ordre seva, adés amb diners enviats per ell, a través de Joan

34. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Sancti Francisci Borgiae Epistolae*, III, 38; carta al P. Antonio Araoz, datada a Gandia el 14 de novembre de 1549.

35. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, II, 425, 535.

36. *Ibid.*, 461, 504, 510, 531-535.

37. Cf. Antonio PALAU DULCET, *Manual del Librero Hispano-Americano*, IV (1951) 498, números 75083 i 75084. Cal acceptar amb reserves el que diu a propòsit de l'autor dels dos opuscles.

38. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, II, 424, 507, 510, 514, 536.

39. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, Series Iª, II, 532, 650, 696-697; *Epistolae Mixtae*, II, 423-425, 512-513; *Monumenta Ignatiana*, Series Iª, III, 9-10, 273, 306, 357; IV, 367, 402, 404; V, 34; VI, 301, 470, 477-478; VII 19, 305-397; VIII, 260-261, 549-550.

Bonaventura de Gualbes sobretot, adés amb diners que li bestreuen els jesuïtes i que després, naturalment, aspiren a recuperar. Ens limitarem a assenyalar que la suma total del deute de Domènech pujava en números rodons a mil ducats.⁴⁰ St. Ignasi va intervenir de seguida perquè li llevessin l'excomunió,⁴¹ però no va poder impedir que aquell problema dificultés les relacions entre Pere Domènech i la Companyia. Efectivament, les dificultats de l'abat impacientaren els jesuïtes portuguesos i un dia es produí una escena violenta entre Domènech i el P. Miron, el qual li va retreure la seva indecisió, les seves importunacions a causa dels deutes i el fet de no residir a l'abadia, que era el disegni dels jesuïtes sobre el nostre personatge, de cara a consolidar el seu col·legi de Barcelona.⁴² Aquest altercat i el fet que els jesuïtes no acceptessin finalment de fer-se càrrec 'in spiritualibus' dels col·legis per a orfes que havia fundat a Portugal,⁴³ produí una certa fredor entre Pere Domènech i la Companyia,⁴⁴ que st. Ignasi procurà atenuar escrivint una carta en descàrrec de l'abat.⁴⁵

Sense esperar a cobrar el que li devia la cort, Pere Domènech marxa de Portugal. El P. Jeroni Nadal se'l troba a València el 27 de maig de 1553, molt disgustat.⁴⁶ Amb intenció d'ajudar-lo, Francesc de Borja el proposa a Felip II, llavors encara príncep, perquè el cridi a Tordesillas a tenir cura de la seva àvia Joana la Boja, que hom redubtava si era posseïda del dimoni; però adonant-se ell i el P. Nadal que cridarien l'abat 'sin darle ayuda de costas', ho van desfer.⁴⁷ El dilluns 8 de juliol Domènech és a Barcelona, amb set dels seus nens portuguesos orfes i el 13 marxen a Vilabertran, amb el P. Gestí, que Joan Queralt li posa al costat 'por estímulo del abad, para le mouer y apresurar que acabe, si a de acabar, antes que se le acabe la vida'.⁴⁸ El 5 d'agost escriví una carta a st. Ignasi, exposant-li el seu punt de vista sobre l'altercat amb els jesuïtes portuguesos; és un document viu, ple de trets temperamentals, en el qual explica que és vell, està malalt i cansat, i que

40. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, VII, 306.

41. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, Series I, III, 10; IV, 277, 466; VI, 301.

42. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, III, 417-418; carta de Pere Domènech a st Ignasi del 5 d'agost de 1553.

43. *Ibid.*, II, 535; *Monum. Ignat.*, Series I, III, 506; IV, 548-549; V, 123; VII, 17.

44. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae* III, 388, 436-437; 455-459, 533, 660.

45. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, VI, 475-477.

46. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae P. Hieronymi Nadal*, I, 161.

47. *Ibid.*, 241.

48. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, III, 388-389; cf. també 436-437.

quan el P. Torres el va blasmar per l'estat dels seus afers i el descrèdit que això podia comportar per a la Companyia, li va respondre ,que era catelán y que al tiempo lo vería'.⁴⁹ Tot ho torna a repetir, encara amb més vigor, en la carta que escriu al P. Mirón l'u de setembre de 1553.⁵⁰

Arribat a Vilabertran a finals de juliol, troba l'abadia en ple desori i en un estat de corrupció consolidada: els canonges conviuen amb nou concubines. Pere Domènech les foragita tot seguit del monestir i dues d'elles fins i tot del poble. Indignats, els canonges concubinaris i una vintena d'individus armats amb arcabuzos el desafien formalment tres vegades amb lletres de batalla i amenacen de violentar-lo. La vellúria i la paciència de Domènech, però potser també les seves dots psicològiques, van acabar imposant una mica de respecte als insurrectes, entre els quals hi devia haver més d'un bandoler aliat dels canonges. Passat el primer moment de perill, l'abat va redreçar aquell estat de coses amb mesures de justícia, perquè tenia jurisdicció temporal, i amb expedients de naturalesa política: posà pau entre els nyerros i cadells de la comarca, ajudà a dos caps de partida a passar a França i va intervenir també feliçment en un conflicte que oposava les autoritats civils i eclesiàstiques a Figueres.⁵¹ Al mateix temps comença el seu apostolat directe; institueix una confraria contra la blasfèmia, antecedent històric de les modernes lligues del bon mot, que havia fundat també a Portugal, i es lliura al ministeri sacerdotal, confessant i dirigint espiritualment els seus súbdits, davant l'esverament dels canonges, que no tenien noció que un abat es pogués dedicar a unes tals obres.⁵²

En una carta a Polanco, del 21 d'agost, Joan Queralt insistia que era molt convenient que ningú no s'adonés que hi havia tibantor entre ells i Domènech: «... para esta tierra es tan necesario, que, con el crédito que a él le tienen, si mostrase su descontentamiento, causaría grande desedificación de la Compañía en este pueblo». ⁵³ És evident, doncs, que l'abat Pere Domènech era ben conceptuat en la societat catalana d'aleshores: pel càrrec, lligat a bones rendes, pel seu apostolat a favor dels orfes i les seves dots de pedagog, per l'esperit renovador amb què actuava o per causes que encara desconexem. Els jesuïtes el troben a faltar a Barcelona; el 16 de març de

49. *Ibid.*, 416-419.

50. *Ibid.*, 455-459.

51. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Polanci Chronicon*, IV, Madrid 1896, 358-359; *Monumenta Ignatiana*, XII, Madrid 1911, 462-466.

52. *Ibid.*, 465-466.

53. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, III, 437.

1554, st. Ignasi li escriu lamentant que fa més d'un any que no tenen notícies seves i l'urgeix a complir la promesa secreta d'entrar a la Companyia: «... y esto en mis días querría se hiziese... y quanto más presto fuese possible». ⁵⁴ Mentrestant Domènech va pagant els seus deutes com pot i el gener de 1555 el trobem a Barcelona, lligat altre volta amb els jesuïtes, però encara no com ells desitgen. ⁵⁵

Un document del 18 de gener de 1556 informa que és a Vilabertran i que pren les mesures necessàries per a instituir la confraria de la Minerva, en honor del Santíssim Sagrament:

«A 18 janer 1556. «Nos, Petrus Dòmènech, Dei gratia abbas de Vilabertran», y los demás canonges y beneficiats de dita iglésia y los cònsols, ajuntament i particulars de dit poble: «Cupientes sumopere omnes superius nominati dictum monasterium de Villabertrando cuius est parroquialis ecclesia, 14que canonicis, 7 portionariis et 3 beneficiatis residentibus et ad cultum divinum decoratis ornatum oppidumque eiusdem 70 focolariorum vel circa capacem et habitatum, et personis, militibus, generosis, richis et aliis in multitudine copiosa perpopulatum et in provintia Ampuritana situm aliquibus ornamentis spiritualibus ad laudem, gloriam et honorem Omnipotentis Dei et sanctissimi Sacramenti ornare et in eodem oppido confraternitatem eiusdem sanctissimi Sacramenti erigere, instituere et ordinare, prout similis confraternitas instituta et ordinata est ac concessa monasterio seu ecclesiae monasterii B[eatae] M[ariae] de la Minerva' Almae Urbis, quod fieri nequimus sine auxilio, consensu et voluntate Sanctissimi domini nostri papae seu Reverendissimorum dominorum procuratorum, rectorum et administratorum eiusdem confraternitatis per eundem Sanctissimum dominum nostrum papam eidem monasterio 'de la Minerva' concesso, idcirco gratis etc., 'firman procura y poder special a' reverendos dominos Sebastianum Bret, canonicum ecclesiae gerundensis, Dominicum Vaguer, cursozem eiusdem Sanctissimi Domini nostri papae, Sebastianum Martra, Franciscum Jáfer, clericos tarrac. et gerund. dioc., et magistrum Joannem Palanco (sic), procuratorem Societatis sanctissimi nominis de Jesús, Curiam Romanam degentes et ad pro nobis et nomine nostro supplicandum etc. quatenus eidem Conventui et Oppido de Villabertrando similem confraternitatem in honorem, laudem et gloriam eiusdem sanctissimi Sacramenti et cum illis indulgentiis, gratiis, privilegiis, praerogativis et immunitatibus ac aliis quibus concessa et indulta fuit dicto monasterio B[eatae] M[ariae] de la Minerva', concedere et indulgere dignentur, et de dictis concessione et indulto quocumque brebe (sic) seu provisionem et privilegium seu transsumptum impetrandum, obtinendum etc.» ⁵⁶

Sebastià Bret, Domènech Vaguer, Sebastià Martra i Francesc Jáfer són

54. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, VI, 475.

55. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, IV, 527.

56. BC ms. 729, III, f. 267v-268r. Prové del «Libre de Notas de 1546 a 56. Notari Francesch Joher».

gent embolicada en els calamitosos afers de Pere Domènec, com ja hem pogut veure. A principis del 1556 és probable que la situació hagués fet un tomb decisiu. Ho demostraria el document que hem transcrit i també el fet que l'abat treballa activament a dotar el col·legi dels jesuïtes de Barcelona.⁵⁷

Amb els anys la seva salut mental minvà.⁵⁸ Fins i tot, després de la mort de st. Ignasi, sembla haver entrat en un estat d'exaltació i pretès d'haver tingut aparicions del fundador de la Companyia; a més, tenia gota i es tornava cec.⁵⁹ Per aquestes causes descartà d'entrar a l'orde, per tal de no ser una càrrega.⁶⁰ El desembre de 1556 va estar malalt, al mateix moment que li arribava una bona suma de diners.⁶¹ El juliol de 1557 tornava a ésser a Barcelona i tornava a estar malalt, de tal manera que els jesuïtes li van destinar un dels seus com a infermer.⁶² Després ja no en sabem res més.

Segons Villanueva i Monsalvatge, com hem dit, l'abat Domènec morí el 1560. En data incerta féu algunes donacions al monestir, complint potser d'aquesta manera el manament que li havia fet Pau III, en nomenar-lo abat, de treballar per la restauració de l'abadia i el seu 'fulcimentum'. L'inventari de l'església de 1587 registra les següents donacions de Pere Domènec a Vilabertran: una creu d'argent, una capa de brocat, un pàlit de brocat, un retaule de fusta, un reliquiari i encara el «magnum et pulchrum missale romanum» que Pere Domènec regalà a l'abadia al cap de poc de ser-hi.⁶³

Les notícies acabades d'aplegar o, malauradament, de resumir dibuixen una personalitat remarcable, relacionada amb Vilabertran almenys durant un trentenni: primer com a aspirant a canonge, després com a beneficiat de la Rectoria, finalment com abat. És gairebé segur que en la primera etapa de la seva vida Pere Domènec fou un clergue adelerat de prebendes i que la seva bona fortuna o unes circumstàncies que no coneixem li van fressar el camí d'accés a la cort de Pau III. En contacte amb els homes dels quals es voltà aquest papa i, sobretot, amb els jesuïtes, devers la seva maduresa Pere

57. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, V, 548, 564, 596-597.

58. «Disimúlase lo que se sabe de sus trabajos de mente y puédesse bien disimular...», «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Monumenta Ignatiana*, VI, 473.

59. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Epistolae Mixtae*, V, 495-496.

60. *Ibid.*, 548.

61. *Ibid.*, 597.

62. «Monumenta Historica Societatis Iesu», *Litterae Quadrimestres*, V, 321.

63. Cf. el nostre estudi, citat a la nota 1 i l'article, *Un inventari de l'església de Vilabertran del 1587*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXX (1988-1989), 531-532.

Domènech es va anar integrant en l'equip d'homes que van posar les bases de la reforma tridentina i en va assumir les actituds. Queda per fer un estudi més detallat de les seves relacions personals ab st. Ignasi, st. Francesc de Borja, Polanco i altres jesuïtes de la primera hora; queda per fer també l'estudi de la seva correspondència i dels dos opuscles que va publicar a Portugal, els quals podrien informar sobre la seva espiritualitat i les seves idees pedagògiques. És possible que als arxius portuguesos hi hagi més documentació a exhumar, com també als espanyols i romans. Amb les dades que hem recollit podem procedir a caracteritzar el seu abadiat a Vilabertran com una època d'intent de reforma i renovació, reeixida segurament a nivell personal, però no del tot satisfactòria ni per al redreçament de l'abadia empordanesa ni per a les il·lusions que els jesuïtes s'havien fet a l'esguard de Pere Domènech.

Pere Domènech és, sens dubte, un personatge de la Catalunya profunda, tothora mal coneguda, del segle XVI. La seva personalitat és prismàtica: deixa entreveure les influències contraposades que es donen cita en el seu temps: mundanitat i espiritualitat, continuïtat i reforma. En el seu cas, els inicis de la seva carrera són grisos, el final és clar: ha abraçat el partit que s'imposarà a Trento i farà la reforma catòlica. En aquesta opció s'alia amb els jesuïtes de la primera hora, tot i que no acabarà de confondre-s'hi. El típic pragmatisme de la Companyia topa amb una forta individualitat en el cas de Pere Domènech, home que va al seu aire, tant en l'infortuni com en la prosperitat. Si els jesuïtes n'esperaven un ajut substanciós, quedaren decebuts, perquè fou Pere Domènech més aviat qui es beneficià de llur auxili. Demostrà un caràcter fort en el govern de la seva abadia i és indubtable que fou un dels introductors a l'Empordà dels corrents d'espiritualitat reformista i moderna. Per totes aquestes casuses, la seva figura mereixia sortir de l'anonimat en què ha estat sumida fins ara, i potser el seu estudi ajudaria a comprendre millor alguns dels processos de canvi de la Catalunya del cincents.

Barcelona, maig del 1993